

Filosofisch

Filosoferen met kinderen is niet nieuw.

Je hebt ongetwijfeld al eens zo'n gesprek gezien of meegemaakt, en anders vind je ze wel op Youtube.

Maar wat maakt een gesprek met kinderen nu filosofisch? En wat is het verschil met een gewoon kringgesprek? Aan de hand van twee eigen ervaringen van gesprekken met kinderen beschrijf ik welke typische vaardigheden er in zo'n gesprek worden geoefend.

door **Kristof van Rossem**

met
kinderen

Communiceren

KRISTOF VAN ROSSEM

communiceren met kinderen

Het begint met een vraag aan de keukentafel

Floortje (8 jaar): Papa, wat is dat, nieuwsgierig zijn?

Ik: Waarom vraag je dat, Floortje?

Floortje: De juf zegt dat ik zo nieuwsgierig ben.

Ik: Nieuwsgierig zijn betekent dat je iets graag wil weten. Weet je nu wat nieuwsgierig zijn is?

Floortje: Ja, papa, dat je iets graag wil weten!

Ik: Ben je dan nu niet meer nieuwsgierig naar de betekenis van 'nieuwsgierig zijn'? Je weet het immers al.

Floortje (denkt na): Toch wel, papa, misschien is het nog iets anders dan wat jij zegt.

Floortje wil weten wat 'nieuwsgierigheid' is. Juf heeft dit over haar gezegd en het is erg vervelend dat ze niet weet wat het betekent. Daarom stelt ze een vraag. En het is een vraag die erg geschikt is om over te filosoferen. Ze gaat over de relatie tussen woorden en dingen: welke ervaring of 'ding' in de werkelijkheid komt overeen met het

woord 'nieuwsgierigheid'? Deze vraag is niet zomaar 'op te lossen' zoals hoeveel is 1+1. Dat brengt me tot het tweede kenmerk van een geschikte vraag: er zijn verschillende antwoorden mogelijk. Zo zegt Wikipedia bijvoorbeeld dat 'nieuwsgierigheid' een 'natuurlijk' gedrag is en dat ook 'andere diersoorten' dit gedrag kennen. Maar zijn we het hier mee eens? In mijn gesprek met Floortje nodig ik haar uit om verder te gaan dan het horen van mijn antwoord. Ik vraag haar om de waarheid ervan te onderzoeken in haar eigen ervaring. Nieuwsgierigheid is immers niet zomaar verdwenen als je iets weet! Nieuwsgierigheid is sterker: ze overleeft het gesprek!

Kan een kat iets beslissen?

Een dinsdagochtend in het praathoeekje van de vijfde klas in een Vlaamse Freinetschool. Deze leerlingen en hun juf gaan elke morgen met elkaar in gesprek over het thema van de dag. Hierdoor hebben ze al heel wat communicatieve vaardigheden verworven, zoals laten uitspreken, goed luisteren,

rust bewaren in het gesprek. Op uitnodiging van de juf én de leerlingen heb ik een paar keer een filosofisch(er) gesprek met hen geleid.

Ik: Wie heeft er onlangs iets meegemaakt dat hij merkwaardig vond?

Sarah (11jaar): Ik heb wel zoiets. Drie dagen geleden was onze kat weggelopen. Dat is heel eigenaardig, het is normaal gezien een trouw beest dat erg aan het huis gehecht is. Ik was ten einde raad. Maar na drie dagen heeft ze beslist om terug te komen!

Ik: Zeg jij, Sarah, dat jouw kat dat heeft beslist?

Sarah (denkt na): Ja, dat denk ik wel.

Ik: Hoe weet jij dat ze dat beslist heeft? Kunnen dieren iets beslissen?

Katrien: Ik denk van niet. Dieren volgen gewoon hun instinct.

Ik: En is het instinct volgen iets anders dan iets beslissen?

Katrien: Ja, dan denk je niet na, je doet gewoon.

*

met
kinderen

Communio

KRISTOF VAN ROSSEM

“Filosoferen hoort bij het dagelijks leven kun je iets meemaken dat vragen oproept”

Ik: Dat begrijp ik niet, Katrien. Wat bedoel je?

Katrien: Ik bedoel dat je instinct volgen betekent dat je niet nadenkt. En iets beslissen kan je niet zonder nadenken.

Ik: Wat vinden jullie hiervan?

Marc: Dat klopt, al denk ik dat er bij je instinct volgen ook wel een beetje nadenken hoort. Bij beslissen is er in elk geval meer nadenken dan bij instinct volgen.

Ik: Waarom is dat zo?

Marc (denkt na): Omdat je, als je iets beslist, moet kiezen en dan moet je meer nadenken dan als je gewoon je instinct volgt.

Ik: Hoe zit dat dan met jouw kat, Sarah? Heeft zij gekozen om terug te komen?

Sarah: Misschien is ze inderdaad haar instinct gevolgd en achter een muur aangelopen of zo. Maar daarom vind ik het zo merkwaardig dat ze plotseling terugkomt. Dat doet ze niet omdat ze muizen ruikt, gewoon omdat ze op een gegeven moment naar huis wil komen. Ze beslist dat na drie dagen.

Katrien: Maar hoe weet je dat? Wie zegt dat ze dat zelf heeft gekozen en dat ze niet ook haar instinct volgde als ze na drie dagen terugkeerde?

Jonas: Katten kunnen volgens mij wel iets kiezen. Vorige week had onze kat heel veel honger. Ik gaf ze

toen korrels. Die lust ze niet zo graag als blikvoer. En ze wachtte tot ik haar blikvoer gaf voordat ze het opat. Als dit alleen maar instinct was, dan had ze haar hongergevoel gevolgd. Nu heeft ze beslist om die korrels niet op te eten...

Ik: Heb je hiermee een antwoord gekregen op je vraag, Katrien?

Katrien: Nog niet helemaal.

Ik: Wat is dan het verschil tussen de kat van Jonas en die van Sarah als het gaat over instinct volgen?

Katrien: Bij Jonas gaat het om eten en dan denk ik dat er zeker instinct bij is. Maar omdat ze koos voor blikvoer is er ook iets meer dan instinct, denk ik. Maar bij Sarah weet ik niet of die kat iets moest kiezen en waarom ze naar huis terugkwam.

Ik: Hoe zit dat nu? Wat denken anderen hierover?

Wat gebeurt er hier?

Ik start dit gesprek niet met een verhaal of een voorbereide impuls. Ik sluit aan bij wat de leerlingen zelf hebben ervaren en wat ze merkwaardig vinden. Zo vermijd ik dat ze dit interessant vinden omdat de leerkracht of begeleider dit interessant vindt. Hier zit de opvatting achter dat het filosoferen bij het dagelijks leven hoort. Elke dag kun je iets meemaken dat vragen oproept. Je hoeft helemaal niets toe te voegen.

Ik ga vervolgens op zoek naar een stellingname die Sarah hier voor haar rekening neemt. Zij vindt hier (na wat aarzelen) dat haar kat iets heeft beslist. Soms is het nodig om kinderen wat aan te moedigen dit standpunt in te nemen en dit ook goed en helder te formuleren. Zo vraag ik Katrien om wat ze precies bedoelt nog helderder te formuleren. Kinderen vinden het innemen van een standpunt soms lastig omdat ze onzeker zijn. Ze denken vaak dat wat ze over iets vinden niet belangrijk of verkeerd is. Dat is niet terecht. Het is aan de groep zelf om na te gaan of het standpunt klopt en welke goede argumenten er zijn om dit aan te nemen. Wat ik verder doe, is enkel vragen stellen en goed luisteren. Ik geef nooit mijn eigen mening omdat dat niets toevoegt aan die van de leerlingen. We hebben het hier immers over een vraag waarover ik niets meer weet dan de leerlingen zelf. Ik ben geen kennisautoriteit, ik ben mede-onderzoeker. Deze houding is voor 'volwassenen' noch voor kinderen vanzelfsprekend. Zo weigerde een pleegkindje uit onze familie ooit op mijn vraag 'Wat zit er achter de sterren volgens jou?' te antwoorden, omdat ze bang was dat ze iets doms zou zeggen. Ze verwachtte dat ik het antwoord wist en dat ik enkel checkte of zij dat ook wist. Veel kinderen vinden een vraag van een volwassene verdacht, omdat het een gesloten vraag is: de volwassene weet het ant-

: elke dag

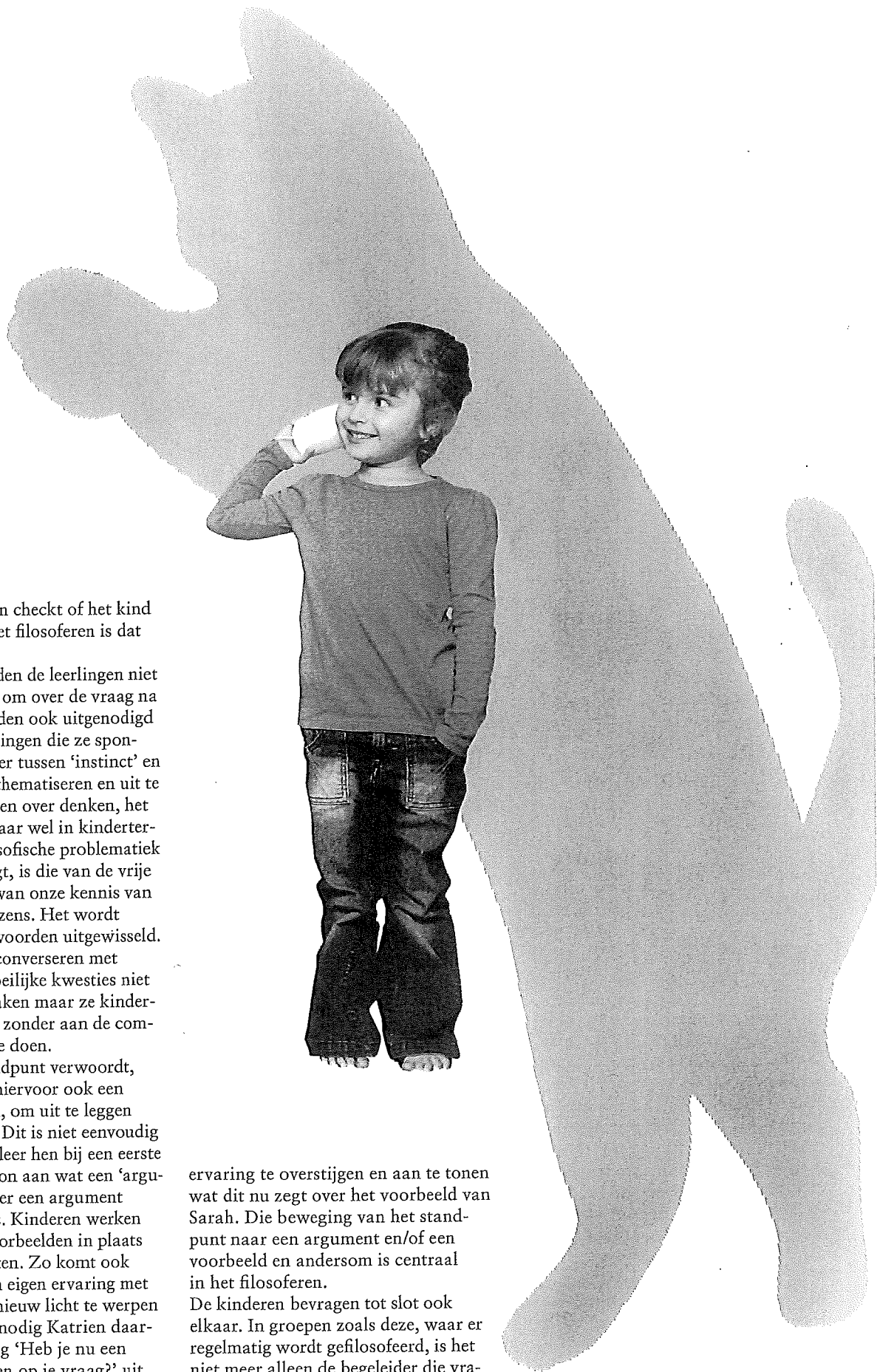
woord immers al en checkt of het kind dit ook weet. Bij het filosoferen is dat niet het geval.

In de reflectie worden de leerlingen niet alleen uitgenodigd om over de vraag na te denken. Ze worden ook uitgenodigd om de onderscheidingen die ze spontaan gebruiken (hier tussen 'instinct' en 'beslissen') zelf te thematiseren en uit te leggen. Dit is denken over denken, het is meta-reflectie maar wel in kinderterminologie. De filosofische problematiek die hier op tafel ligt, is die van de vrije wil en de grenzen van onze kennis van andere levende wezens. Het wordt echter niet in die woorden uitgewisseld. De kunst van het converseren met kinderen is om moeilijke kwesties niet kinderachtig te maken maar ze kinderlijk te verwoorden zonder aan de complexiteit afbreuk te doen.

Als Marc zijn standpunt verwoordt, vraag ik hem om hiervoor ook een argument te geven, om uit te leggen waarom dat zo is. Dit is niet eenvoudig voor kinderen. Ik leer hen bij een eerste gesprek ook gewoon aan wat een 'argument' is en wanneer een argument verkeerd of juist is. Kinderen werken vaak met eigen voorbeelden in plaats van met argumenten. Zo komt ook Jonas hier met een eigen ervaring met de bedoeling een nieuw licht te werpen op de kwestie. Ik nodig Katrien daarom met mijn vraag 'Heb je nu een antwoord gekregen op je vraag?' uit om het particuliere van Jonas' eigen

ervaring te overstijgen en aan te tonen wat dit nu zegt over het voorbeeld van Sarah. Die beweging van het standpunt naar een argument en/of een voorbeeld en andersom is centraal in het filosoferen.

De kinderen bevragen tot slot ook elkaar. In groepen zoals deze, waar er regelmatig wordt gefilosofeerd, is het niet meer alleen de begeleider die vragen stelt. Hier heeft Katrien bijvoor-

“ Kinderen dingen zien

beeld geen moeite om Sarah een kritische vraag te stellen: 'Hoe weet je dat?' Dit is geen aanval of kritiek op haar als persoon. Het is een respectvolle vraag naar de zekerheid van haar opvatting dat haar kat dit heeft beslist. Dit onderscheid tussen wat iemand zegt en wie dat zegt (misschien wel het 'burgerschapsvormende' aspect van het filosoferen) is voor kleine én grote mensen niet eenvoudig en moet ook zorgvuldig worden aangeleerd. In deze groep heb ik hieraan gewerkt door vanaf het begin niet alleen zelf de vragen te stellen, maar af en toe de kinderen uit te nodigen om zelf een vraag op te schrijven en/of te stellen over wat een ander zegt.

Wat maakt zo'n gesprek nu filosofisch?

Wanneer noemen we een gesprek met kinderen een goed gesprek? Doorgaans is dat een gesprek waarin we open zijn, waarin alles ter sprake kan komen, waarin er wordt geluisterd en op elkaar ingespeeld. En waarin er respect is voor alle gesprekspartners, welke leeftijd ze ook hebben. Een goed filosofisch gesprek heeft dit ook allemaal, maar er gebeurt nog iets meer. Ten eerste wordt er iets geproblematiseerd. Filosofen houden van problemen, van puzzels, ongerijmdheden. Ze houden er meer van dan van oplossingen. Wat er in een vraag gesteld wordt, is de *juiste* relatie tussen woorden en dingen.

Wat is 'nieuwsgierig' zijn? Kun je van een kat zeggen dat ze iets heeft beslist? Enzovoort. Waar zie je dat in de werkelijkheid? De probleemstelling kan (maar hoeft niet) geformuleerd worden in een vraag. Belangrijker is dat er verschillende opvattingen over de vraag of kwestie scherp naast elkaar kunnen worden gezet. Als begeleider houdt dit onder andere in dat je uit elkaar kunt halen wat je deelnemers als een andere verwoording van hetzelfde beschouwen. Ten tweede is het niet zo dat deze opvattingen gewoon naast elkaar blijven bestaan. Dit gebeurt vaak in een kringgesprek: iedereen zegt iets, er wordt naar geluisterd en de verschil-

met filosofische interesse laten je waar je nog nooit bij stilstond ”

lende meningen worden gerespecteerd omdat 'ieder zijn eigen waarheid heeft'. Voor een filosoof is dit laatste niet juist (hoogstens de persoonlijke waarheid van iemand). Elke mening heeft zijn waarde maar is *niet even waar of juist*. In een filosofisch gesprek zijn we kritisch: we vergelijken opvattingen, zoeken goede argumenten en gaan samen na hoe het nu juist zit met echte vriendschap, een goede klassfeer, het verschil tussen meisjes en jongens, enzovoort. En zo kom je (helaas?) nog meer problemen tegen die niet zo gemakkelijk op te lossen zijn: is nieuwsgierigheid ooit te beyredigen? Vraagt beslissen meer nadenken dan je instinct volgen? Het onderzoek gaat voort zolang er afwijkende meningen over iets zijn. Het gaat bovendien vooruit door (nieuwe) standpunten in te nemen, op basis van goede argumenten en het onderzoek naar je eigen vooronderstellingen, deze weer te verlaten, op andere meningen voort te bouwen, enzovoort. Zo'n filosofisch onderzoek is in principe nooit af. Het is een voort-durende passie. Sommige kinderen én volwassenen zijn er levenslang door gebeten.

Tot slot

Filosoferen kan heel waardevol zijn in een lesprogramma of als georganiseerde activiteit. Maar het is nog leuker als het spontaan, in het dagelijks leven gebeurt. Net zoals bij sport of wiskunde heeft niet elk kind of volwassene hiervoor talent of belangstelling. Die deelnemers laat ik dan ook zo veel mogelijk met rust. Maar als je zoals ik een kind begeleidt of opvoedt dat wel filosofische interesse heeft, dan loont het de moeite om die belangstelling aan te wakkeren. De kinderen laten je dan dingen zien waar je nog nooit bij stilstond en ze helpen je het leven nog dieper te ervaren. ✱

LITERATUUR

Haynes, J. (2002). *Children as philosophers*. Londen: Routledge.
Matthews, G. (1999). *Socratic Perplexity and the Nature of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
Pihlgren, A.S. (2008). *Socrates in the Classroom*. Stockholm: Elanders Sverige AB.
Rossem, K. van (2009). *Socratisch filosoferen met jongeren*. *Filosofie*, 19(5), 42-46 en 19(6), 58-62.

KRISTOF VAN ROSSEM is docent aan de Hogeschool Universiteit Brussel en zelfstandig trainer in de socratische methode, zie www.socratischgesprek.be. Aan de KU Leuven leidt hij een jaarlijks seminarie 'Filosoferen met kinderen en jongeren'. Voor het Stedelijk Onderwijs Antwerpen en verschillende andere scholen en organisaties leidt hij jaarlijks leerkrachten op in het begeleiden van filosofische gesprekken.